

ΑΠ. ΑΘΑΝΑΣΑΚΗΣ

ΠΡΟΣΧΕΔΙΟ ΓΙΑ ΤΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΤΗΣ EDDA ΣΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ;

Παρά τό γεγονός ότι ή ποιητική *Edda* τών Ίσλανδών είναι για τούς Γερμανικούς λαούς, ό,τι ή Ίλιάδα για τούς Έλληνες, στην Ελλάδα είναι άγνωστη. Ό,τι δέ έχει γραφεί κατά καιρούς στίς διάφορες έλληνικές έγκυκλοπαίδειες φαίνεται σχεδόν αυτόουσια μεταφρασμένο από Γερμανικές έγκυκλοπαίδειες, σέ σημείο πού και τά ίδια τά όνόματα μυθικών προσώπων και τόπων νά έχουν κακοποιηθεί. Τό φαινόμενο αυτό είναι ιδιαίτερα λυπηρό διότι καμμιά άλλη πρωτογενής έπική παράδοση, ούτε καν ή Σανσκριτική, δέν είναι τόσο κοντά στην Όμηρική όσο ή ισλανδική παράδοση, παράδοση πού, επί τέλους, άνήκει σέ μιά χώρα πού πρώτος άνακάλυψε ό Πυθέας ό Μασσαλιώτης.

Τό δικό μου ενδιαφέρον για τήν Ίσλανδική λογοτεχνία και, ιδιαίτερα, για τό ήρωϊκό έπος ώς παμπάλαιο έπίτευγμα τών Ίνδο-Γερμανικών λαών, μέ όδήγησε στην Ίσλανδία τρεις φορές, τά καλοκαίρια του 1976, 1977 και 1980. Δέν προσφέρεται ή τωρινή εύκαιρία για νά αναφερθώ έκτενώς στίς έντυπώσεις μου· άξιζει όμως νά ειπωθεί ότι στό μακρυνό αυτό καταφύγιο τών Ύπερβορείων, πού σέ έκταση είναι τρεις φορές όσο ή Ελλάδα, γνώρισα ένα λαό μέ παραδόσεις πού θυμίζουν πολύ τήν όρεινή Ελλάδα και ιδιαίτερα τήν Κρήτη¹. Οί Ίσλανδοί είναι παθολογικά ύπερήφανος λαός μέ δυνατή προφορική και γραπτή παράδοση, ή όποία κρατεί συνειδητά και άδιάκοπα τίς ρίζες της στά πεζά έπικά άφηγήματα (*Sögur*) και στην άρχαιότερη ποιητική συλλογή τών Βορείων και δή τών Σκανδιναυικών λαών, τήν *Edda*. Οί δεσμοί τής οικογενείας και τής φιλίας είναι πολύ δυνατοί, και οί άρετές τής φιλοτιμίας και τής φιλοξενίας θεωρούνται αυτόνοτες για κάθε άνθρωπο πού δέν θέλει νά λογιστεί κακόσειρος ή τιποτένιος (*níðingur* = ούτιδανός, χαμένο κορμί). Μέ εξαίρεση όρισμένα μέρη τής Ίταλίας και τής Ίσπανίας, ή Ίσλανδία είναι ή μόνη άλλη χώρα τής Εύρώπης ή όποία έχει φραστική και έννοιολογική αντίστοιχία στό Έλληνικό *τίνος είσαι* μέ τό κοινότατο *hversson ert thú* (= τίνος γιός είσαι σύ) και ή όποία χρησιμοποιεί σχεδόν άποκλειστικά πατρωνυμικό σύστημα αντίστοιχο προς τό Όμηρικό (*Λαερτιάδης, Πηληιάδης* κλπ). Οί λεπτομέρειες είναι άπειρες, και πολύ

1. Για τό θέμα αυτό έγραψε έκτενώς ό έλληνομαθής διαπρεπής Ίσλανδός συγγραφέας και ποιητής Α. Mangússon στό βιβλίο του *Northern Sphinx: Iceland and the Icelanders from the Settlement to the Present Day* (McGill-Queens U. Press 1977). Ό ίδιος εξέφρασε τίς έντυπώσεις του για τήν Ελλάδα σέ άλλο βιβλίο του: *Griskir Reisudagar* (Reykjavík 1953).

περισσότερο ενδιαφέρουσες απ' τις λίγες που ανέφερα. Περιορίζομαι, λοιπόν, μόνο σε μία - δύο ακόμη. 'Απ' ό,τι ξέρω κανένας άλλος λαός στην Ευρώπη δεν έχει λέξεις που να αντιστοιχούν στις δικές μας *áristos* (αργότερα *καλός κάγαθός*) και τώρα *λεβέντης* καθώς βέβαια και στις έννοιες *ἀρετή* και *λεβεντιά*. Για τη λέξη *λεβέντης* π.χ. το κοινόχρηστο Έλληνοαγγλικό λεξικό του Crighton αντιπαρατάσσει σχεδόν είκοσι 'Αγγλικές λέξεις, οι οποίες και χωριστά και σαν σύνολο απλώς αποτελούν μία λεξικολογική περιγραφή, ή οποία σκιαμαχεί με την ουσία αλλά δεν την όρίζει. Τό αντίθετο ακριβώς συμβαίνει με τις ισλανδικές λέξεις *drengur gódur* (λεβέντης) και *drengskapur* (λεβεντιά)². Πολύ ενδιαφέρουσες για μās τούς 'Ελληνες είναι και οι λέξεις *drengja-módir*, λεβεντομάννα, *drengja-val*, λεβέντες διαλεχτοί (πρβλ. τό *είχε λεβέντες διαλεχτούς* στό τραγούδι για τόν 'Όδυσσέα 'Ανδροῦτσο), και *drengs-bot*, ή φιλότιμη άμλλα τής λεβεντιάς. 'Αναφέρω τίς λέξεις αυτές γιατί ή σημασία τους καθώς και ή σημασία τών συναφών *ordstírr* (κλέος) *sómi/heidur* (τιμή) και φυσικά ή ύπαρξή τους ως θεμελιωδών άξιων αποτελούν πάγια προϋπόθεση για τη γένεση και τήν ανάπτυξη του ήρωϊκού έπους.

Οί ρίζες τής ισλανδικής *Edda* άνήκουν στην προϊστορία τών Γερμανικών λαών. Τά δέ κοινά μυθολογικά, κοινωνικά και ποιητικά στοιχεία που συνδέουν τήν *Edda* με τήν 'Όμηρική και 'Ησιοδική ποίηση έχουν κοινή καταγωγή ή οποία είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τήν προϊστορία τών 'Ελλήνων και άλλων συγγενών 'Ινδο-Γερμανικών λαών. Τό κείμενο όμως τής *Edda*, ενώ άντλει ίσως και δλόκληρα ποιήματα άπ' τήν προφορική ποιητική παράδοση τών Σκανδιναυικών κυρίως λαών, δεν άνάγεται στόν άποικισμό τής 'Ισλανδίας άπό τούς Νορθηγούς τό 870 μ.Χ., αλλά κάπου τίς πρώτες έκατονταετηρίδες μετά τόν έκχριστιανισμό τών 'Ισλανδών (1000 μ.Χ.), δηλαδή κάπου στά 1000 με 1200 μ.Χ. Τότε, ακριβώς, διαδόθηκε ή Λατινική γραφή στην 'Ισλανδία άπό τούς 'Ιεραποστόλους και κληρικούς τής νέας θρησκείας. Είμαι δέ άξιοσημείωτο ότι ενώ ή προφορική παράδοση δεν είχε διακοπεί, τό πρώτο χειρόγραφο τής *Edda* άνεκαλύφθη μόλις τό 1643 (*Codex Regius* 2365, Royal Library of Denmark). Παλαιογραφικά, όμως, τό χειρόγραφο άνήκει περίπου στό 1250 μ.Χ.

'Η *Edda* είναι μία συλλογή ποιημάτων που, πέρα άπ' τή γλώσσα και τό μέτρο, έχουν κοινό τους χαρακτηριστικό τήν ήρωϊκή ένατένιση τής ζωής και τήν έξιστόρηση παλαιών έπων με πρωταγωνιστές ήρωες και θεούς, και τή διδασκαλία του ήθους που κυριαρχούσε στους παλιούς καλούς καιρούς. 'Οπωσδήποτε τό καθένα άπ' τά τριανταοκτώ ποιήματα τής συλλογής είναι μία τουλάχιστον ραψωδία, αλλά οι διάφορες ραψωδίες δεν αποτελούν συνέχεια ή μία τής άλλης. Είμαι φανερό ότι ή συλλογή που διεσώθη είναι ένα μικρό κλάσμα τής ήρωϊκής έπικής ποιήσεως τών 'Ισλανδών. Είμαι έξ ίσου φανερό ότι κάποια παρόμοια συλλογή που χάθηκε παρουσία-

2. 'Ετσι, λοιπόν, στά πεζά έπη τών 'Ισλανδών ό λεβέντης περιγράφεται ως «ψηλός και άμορφος κι' άπ' τούς συντρόφους του ό πιο άγαπημένος». 'Ο χαρακτηρισμός αυτός άποδίδεται άπό ταφόπετρες και σε διασήμους Σουηδούς πολεμιστές που ύπηρέτησαν στην ειδική φρουρά των Βυζαντινών αυτοκρατόρων και σκοτώθηκαν μακρυνά άπό τήν Πατρίδα. Στη φρουρά τών Ρώς, για τούς όποιους επικράτησε τελικά τό όνομα *Βάραγγοι* άναφέρεται με πλούσια βιβλιογραφία ό 'Αθανάσιος Μαρκόπουλος στό άρθρο του «Encore les Rös - Dromitai et le Pseudo - Syméon, *Jahrbuch der öster. Byzantinistik* 23 (1974) 89-99.

ζε, όπως και η ύπαρχουσα, πρώτα τά κατορθώματα τῶν θεῶν και μετά τά κατορθώματα τῶν ἡρώων. Ἡ συλλογή τοῦ *Codex Regius* ῥοιχίζει μέ τό θεογονικό ποίημα *Völuspá*, τό οποίο οἱ ειδικοί ἀνάγουν περίπου στό 1000 μ.Χ., και συνεχίζει μέ τά διδακτικά ποιήματα *Hávamál* (II) και *Vafthúdnir* (III). Τό πρώτο ποίημα, σέ τόνο ἀποκαλυπτικό, διηγείται τήν ἀρχή και τήν συντέλεια τοῦ κόσμου, και τή συνεχή πάλη θεῶν, ἀνθρώπων και τεράτων. Στό δεύτερο ὁ Ὑψηλός, δηλαδή ὁ θεός *Odin*, μιλάει ὡς σοφός ἀπό καθέδρας γιά ὅ,τι πρέπει νά ξέρει ὁ ἄνθρωπος γιά νά ἐπιβιώσει και νά προκόψει μέσα σέ μιά κοινωνία πού τόν παραμονεύει ὁ κίνδυνος ἀπ' τούς κακούς ἀνθρώπους και τίς πονηρές γυναῖκες. Τό τρίτο ποίημα εἶναι γιγαντομαχία μέ πρωταγωνιστή τό θεό *Odin*.

Ὑπάρχουν ποιήματα τῆς *Edda* ὅπως ἡ *Atlakvida*, τό τραγούδι τοῦ Ἄττιλα, πού ἀναφέρονται σέ γεγονότα τοῦ πέμπτου αἰῶνα στή Δυτική Γερμανία. Τέτοια ποιήματα δέν πέρασαν, βέβαια, σάν λογοτεχνικά δάνεια στήν Ἰσλανδική ἐπική ποίηση. Δέν ἀποκλείεται καθόλου νά ταξίδεψαν πρώτα στή Σουηδία και στή Νορβηγία, και ἐν συνεχείᾳ σάν τραγούδια τῶν Βίκινγκς νά βρῆκαν τό δρόμο τους πρὸς τήν Ἀνατολική Ἀγγλία, Σκωτία και Ἰρλανδία, ἀπ' ὅπου οἱ Ἰσλανδοὶ πειρατές τά πήραν τόν ἔνατο και δέκατο αἰῶνα σάν λεία μαζί μέ τούς αἰχμαλώτους και τίς πολλές γυναῖκες πού κούρσεψαν. Πρέπει ὁμως νά τονισθεῖ ὅτι σέ καμμιά ἀπ' αὐτές τίς χώρες δέν διεσπώθη παράδοσις ἀντάξια τῆς *Edda*, και ὅτι τά ἀξιολογώτατα μνημεῖα τῆς Ἀγγλοσαξωνικῆς ποίησης *Beowulf* και *Maldon* χρωστοῦν πολύ περισσότερα στοιχεία στήν ἐπαφή μέ τό Ρωμαϊκό κόσμο, και εἶναι λιγότερο πρωτογενῆ και λιγότερο ριζωμένα στήν ἀνόθευτη Γερμανο-Σκανδιναυική ἐπική παράδοση. Παρά τίς ὁποιοσδήποτε ἐπιδράσεις λοιπόν, τό ἰσλανδικό ἔπος εἶναι στήν οὐσία του, ἂν μή σέ ὄλο τό εὖρος τῆς καταγωγῆς του, αὐτόχθον. Ὅσο ἀποκομμένη, ὁμως, και νά ἦταν ἡ Ἰσλανδία ἀπ' τήν ὑπόλοιπη Εὐρώπη, ἀναντίρρητα, ἰδίως μετά τόν ἐκχριστιανισμό τό 1000 μ.Χ., οἱ Ἰρλανδοὶ και ἰδίως οἱ πρώτοι τους Λατινομαθεῖς ἱεραπόστολοι και μοναχοὶ ἔπαιξαν σημαντικό ρόλο στή διαμόρφωση τῆς πρώτης ἐξελικτικῆς πορείας τῆς Ἰσλανδικῆς λογοτεχνίας. Μερικοὶ ἀπ' αὐτούς, μέσω τῶν συγγραμμάτων τῶν λογίων καθολικῶν κληρικῶν, ἴσως εἶχαν και κάποια γνώση τῆς *Graiuugenarum in clyta vates nomine Sappho* (columbanus, *Fidolius*, στ. 82 κ. ἐ.). και ἀπό τίς συλλογές κανονικοῦ δικαίου (κυρίως ἀπό τήν *Collectio Canonum Hibernensis*) δέν τούς ἦταν ἄγνωστα, στά Λατινικά βέβαια, ἀποσπάσματα τοῦ Ὁριγένη, τοῦ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ, τοῦ Βασιλείου τοῦ Μεγάλου, και ἄλλων πατέρων τῆς ἑλληνοφώνου Ὁρθοδόξου ἐκκλησίας. Σ' αὐτά πρέπει νά προστεθοῦν τά *Proverbia Graecorum* και τά πολυποικίλα ἔργα τοῦ Aldhelm (7ος αἰῶνας), μεταξύ τῶν ὁποίων και αἰνίγματα ἀποδιδόμενα στόν Ἀριστοτέλη, και ἰδίως τό μέγα ἔργο τοῦ Beda Venerabilis, ἀπ' τό ὁποῖο δέν ἀπουσιάζουν ὀνόματα και, καθόλου σπάνια, ἀποσπάσματα τοῦ Βιργιλίου, Ὁβιδίου, Περσίου, Λουκιανοῦ, κ. ἄ.³ Ἡ διάταξη τῶν ποιημάτων τῆς *Edda*, ἰδίως τῶν πρώτων τριῶν, και τό περιεχόμενο τοῦ διδακτικοῦ *Hávamál*, ἡ ἐπαφή τῆς Ἰσλανδίας μέ τήν Κωνσταντινούπολη μέσω τῶν σκανδιναυῶν μισθοφόρων πού ἐπέστρεφιν στήν πατρίδα τους ὕστερα ἀπό πολύχρονη ὑπηρεσία στήν αὐτοκρατορική φρουρά.

3. Γιά περισσότερες λεπτομέρειες βλ. Franz Brunhölzl, *Geschichte der lateinischen Literatur*, τόμος α' (Wilhelm Fink Verlag, München, 1975) σελ. 156-232.

ἴσως δέ καί ἡ ἄφιξη μέσωσ Ἑγγλίᾱσ καί Ἰρλανδίας μερικῶν Βυζαντινῶν ἱεραποστόλων — ἄσχετη ἐγτελῶσ μπορεῖ νά μήν εἶναι καί ἡ εἰσαγωγή στό Λατινικό ἀλφάβητο τῶν στοιχείων **ð** = δ καί **þ** = θ — μέ φέρουν στόν πειρασμό νά ἐλπίζω ὅτι κάποτε θά ἀποδειχθεῖ ὅτι ὁ ἑλληνικός κόσμος προσέφερε κάποιον ὀβολόν στό μεγάλο ξεκίνημα τῆς ἰσλανδικῆς λογοτεχνίας.

Τά ποιήματα τῆς Edda, ἄν καί οἱ ἐξαιρέσεις εἶναι πολλές, διαιροῦνται σέ τετραστίχες στροφές. Κάθε στίχος ἀποτελεῖται ἀπό δύο ἡμιστίχια, τό καθένα ἀπ' τὰ ὁποῖα εἶναι μία σχεδόν αὐτοτελής συντακτική δομή. Ἡ δομή αὐτή συμπληρώνεται, ἐπαναλαμβάνεται συνωνυμικά, ἢ ἐπεξηγεῖται ἀπ' τό δεύτερο ἡμιστίχιο. Τό μέτρο στηρίζεται στήν ἀλληλουχία δυναμικά τονιζομένων συλλαβῶν, ἔτσι ὥστε τό κάθε ἡμιστίχιο νά δέχεται δύο τόνους, συνήθως ἐπὶ τῶν ὀνομάτων, κατά ἱαμβική ἢ σπανιώτερα τροχαϊκή διάταξη:

-han sjáldan sítr (ἱαμβικό ἡμιστ.)

-Úlfur gleypá (τροχαϊκό ἡμιστ.)

Συχνότατα τό πρῶτο ἡμιστίχιο εἶναι τροχαϊκό καί τό δεύτερο ἱαμβικό:

Bú er betra, thótt lititt sé.

Ὁ ἀριθμός τῶν συλλαβῶν τοῦ κάθε στίχου συνήθως κυμαίνεται ἀπό τίς τέσσερες ὡς τίς ἑπτά. Οἱ δυναμικοί ὄμως τόνοι εἶναι πάντοτε δύο κατά ἡμιστίχιο. Ἐναπόσταστα συνδεδεμένη μέ τή μετρική καί φραστική δομή τοῦ στίχου εἶναι ἡ λογοτυπική σύνθεση τοῦ ποιήματος, στήν ὁποῖα ἔχει ἤδη ἀναφερθεῖ ὁ Στυλιανός Ἀλεξίου⁴. Οἱ Ὀμηρικοί λογότυποι μπορεῖ νά εἶναι συνδυασμοί ἐπιθέτων καί ὀνομάτων (λευκώλενος Ἥρα, δίος Ἀχιλλεύς) ἢ καί ὀλόκληρες φράσεις (ἦλθε θεός ἐπὶ νῆας Ἀχαιῶν, ὑμῖν μὲν θεοὶ δοῖεν) πού ἀποτελοῦν κλάσμα στίχου πού ἐπαναλαμβάνεται ὀλόκληρο χωρὶς καμμία μετρική ἀλλαγὴ. Ἐπαναλαμβάνονται καί ὀλόκληροι στίχοι (ὑμῖν μὲν θεοὶ δοῖεν Ὀλύμπια δώματ' ἔχοντες) τῶν ὁποίων τὰ δύο λογοτυπικά ἡμιστίχια ἔχουν φραστική αὐτοτέλεια μέ ὄριο τήν τομή. Ὑπάρχουν λογότυποι πού εἶναι «ἄκαμπτοι», ὅπως ἀναξ ἀνδρῶν, δία θεάων, ἀλλά καί λογότυποι πού παρουσιάζουν ἐναλλακτικότητα σύμφωνα μέ τίς μετρικές ἀνάγκες τοῦ στίχου: Ὡς ἔφατ' / Ὡς φάτο, κλπ.

Στό ἔπος τοῦ «Ἀκρίτη» (παραλλαγὴ τοῦ Ἑσκοριάλ) οἱ λογότυποι εἶναι «τυπικοί στίχοι, τυπικά ἡμιστίχια, καί τυπικές φράσεις πού ἐπανέρχονται στό κείμενο ἀναλλοίωτες ἢ λίγο παραλλαγμένες»⁵. Στήν Edda, τῆς ὁποίας κάθε στίχος διαιρεῖται σέ δύο ἡμιστίχια, ἓνα λογοτυπικό ἡμιστίχιο μπορεῖ νά ἐπαναληφθεῖ, συνήθως, στόν ἀμέσως ἐπόμενο στίχο, σπανίως αὐτούσιο καί συχνότατα μέ κάποια παραλλαγὴ:

A wench's words -let no wise man trust,

nor trust the troth of a woman (Havamál 84, tr. Hollander)

Στός αὐτοὺς στίχους, πού θυμίζουν τή γνωστή Κρητική μαντινάδα «Γυναίκασ μὴ θαρεύγσαι, γιά λίγος εἶν' ὁ νοῦς τζη» κλπ, τὰ ἡμιστίχια, σέ βαθμό πού φυσικά δέν τό δείχνει ἡ Ἀγγλική μετάφραση, ἐπαναλαμβάνονται χιαστί. Ὁ λογότυπος πού ἐπαναλαμβάνεται, ποιῶντας τό λόγο, μπορεῖ νά συμπληρώνει τό προηγούμενο ἡμιστίχιο συντακτικά καί σημασιολογικά:

4. Βασίλειος Διγενῆς Ἀκρίτης καί τό Ἄσμα τοῦ Ἀρμούρη (Φιλολογική Βιβλιοθήκη 5), σελ. η' καί ρλα'.

5. Ἀλεξίου, αὐτόθι.

With his friends a man - should be friends forever (Hávamál 43).

Συχνότερα όμως είναι αντιφατικού τύπου:

For good is not -though good it is thought (Hávamál 12 tr. Hollander).

Τό κυριώτερο συνδεδετικό στοιχείο ήμισιχίων και στίχων είναι ή παρήχησις, και, συγκεκριμένα, ή επανάληψις συμφώνων διαφορετικῶν λέξεων ή διαφορετικῶν τύπων τῶν ἴδιων ή έννοιολογικά συγγενῶν λέξεων:

Deyr fé - deya fraendur,

denr sjálfur- id sama

(Hávamál 76)

Brandur af brandi -brenn, unz brunnin er

(Hávamál 57)

Ef thú átt annan -thannz thú illa trúir

(Hávamál 45)

Τό ύφος τῆς Edda είναι λακωνικό, κοφτό, ὄχι μόνο γιατί τά σύνθετα, ὁ πλάγιος λόγος, και οἱ πολύπλοκες συντακτικές δομές ἀποφεύγονται, ἀλλά και γιατί ή τομή τοῦ στίχου ἔρχεται συνήθως μετά ἀπό 6/× τοῦ μετρικοῦ χρόνου πού συνήθως ἀποκαλοῦμε *moða* (= ×), ἐνῶ στό δακτυλικό ἑξάμετρο ἔρχεται ὕστερα ἀπό 10/×, 11/×, ή ἀκόμη και 14/×. Στόν «Ἐκρίτη» στίχοι ὅπως οἱ ἑξῆς:

1701 Ἐπόττε ἐκτίστην ὁ παρών // και δόλιος κόσμος οὔτος

1717 ἦτον ὁ κάλαμος δασύς // και ὑπόδροσος ὁ τόπος

1746 Και ὁ θεός ὁ πάντων δυνατός // και πάντων κυριεύων

δειχνουν ὅτι μιὰ κάποια τομή, διαφορετική βέβαια ἀπό τήν τομή τοῦ δακτυλικοῦ ἑξαμέτρου, χωρίζει τό στίχο μετά τήν ὀγδόη, ἐνάτη ή και δεκάτη συλλαβή. Λέγεται ὅτι ή *Edda* ἀντιπροσωπεύει μιὰ πιό πρωτόγονη παράδοση τῆς ὁποίας οἱ λογότυποι, ή φρασεολογία ποικιλία, ή ἀφηγηματική δεινότητα και, φυσικά, οἱ διαστάσεις τῆς ποιητικῆς λειτουργίας ὕστεροῦν σέ σύγκριση μέ τήν Ὀμηρική ποίηση. Ἐν τούτοις, ὅμως, ή ὁμορφία τῆς ἔγκειται και στό γεγονός ὅτι δέν είναι ἕνας δεύτερος «Ὀμηρος», ἀλλά ἕνα γνήσιο ποιητικό μνημεῖο, μέ τέτοια ἀναμφίβολη μοναδικότητα ὥστε νά είναι ή Ἰλιάδα τῶν βορείων λαῶν.

Ἡ Edda δέν χρησιμοποιεῖ παρομοιώσεις τοῦ Ὀμηρικοῦ τύπου

μήκων δ' ὡς ἐτέρωσε κάρη βάλεν, ἦ' ἐνί κήπῳ

..... (Ἰλιάς Θ 306)

ή σάν αὐτές πού μᾶς είναι γνωστές ἀπό τό δημοτικό τραγούδι:

Πέφτει τό λιανοτούφεκο σά σιγαλή βροχούλα.

Οἱ ποιητές τῆς ὁμῶς, ἄν και πολύ λιγώτερο ἀπ' ὅ,τι στή λεγομένη σκαλδική ποίηση, χρησιμοποιοῦν ἕνα μεταφορικό ή μετωνυμικό λογότυπο πού είναι γνωστός ὡς *Kenning*. Ἡ ἔκφραση τοῦ λογότυπου αὐτοῦ είναι αἰνιγματική και πολλές φορές σχεδόν συνθηματική. Οἱ στερεότυπες ἔκφράσεις αὐτοῦ τοῦ εἴδους μοιάζουν περισσότερο πρὸς τά Ἡσιοδικά *Φερέοικος* (σαλιγκάρι), *πέντοζος* (χέρι) κλπ. Ἐναφέρω τά ἑξῆς μόνο παραδείγματα ἀπ' τό ποίημα *Hymiskvida: brimsvín* (27) = τό γουρῶνι πού κορφολογᾷ τά κύματα, δηλ. τό πλοῖο, *hraunhvalir* = οἱ φάλαινες τῆς ἔρημιᾶς, δηλ. οἱ γίγαντες, *hátún horna tveggja* (19) = ὁ δικέρατος πύργος, δηλ. τό κεφάλι τοῦ ταύρου.

Ἐὸ κόσμος τῆς Edda στήν ἀρχή θά παραξενέψει τόν Ἕλληνα. Πέρα ἀπ' τό κοφτό ύφος, και τό στίχο πού δέν ρέει, ἀλλά βηματίζει ἔτσι ὥστε αὐτός πού ἀκολουθεῖ τό

ρυθμό του νά χτυπᾶ τή γῆ, ὑπάρχει ἡ ἀνελέητη γιά μᾶς παρήχηση καί οἱ βραχύλογοι αἰνιγματικά λογότυποι, *Kenningar*. Τά στοιχεῖα αὐτά συνθέτουν μιά ὀμίχλη πού τυλίγει ἕνα κόσμο μακρυνό, τόν κόσμο τοῦ Βορείου λυκαυγούς, τοῦ *Götterdämmerung*. Καί ὁμως μιά τέτοια, ἐντελῶς φυσιολογική ἀντίδραση, εἶναι παραπλανητική. Στήν *Edda* θα βροῦμε τόν Ἄδη, τόν Κέρβερο, ἥρωες πού πίνουν *mjöd*, *méthu*, καί λεβέντες (*ἀρίστους*) πού γιά τή δόξα (τό κλέος) καί τήν τιμή τρέφουν τό ἴδιο πάθος ὅπως ὁ Ἀχιλλέας, καί εἶναι ἱκανοί νά γελοῦν μέ τό θάνατο (*hlæja daudan*).

Ἔρχομαι τώρα στή μετάφραση τῆς *Edda*. Παραλείπω τίς συνήθειες δυσκολίες, καί τήν ἀκραία θέση ὅτι ἡ ποίηση δέν μεταφράζεται, τήν σέβομαι ἀλλά δέν τή συζητῶ. Στήν περίπτωση τῆς *Edda*, ἐκτός ἀπό τό ἰδιόμορφο μέτρο, ὅλα τά στοιχεῖα στά ὁποῖα ἔχω ἀναφερθεῖ, ἀποτελοῦν ἐγγυητικές προϋποθέσεις γιά μιά καλή μετάφραση, γιατί οἱ δύο ἐπικές παραδόσεις, δηλαδή ἡ Ἑλληνική καί ἡ Ἰσλανδική, χαρακτηρίζονται ἀπό πολλές ὑφολογικές, σημασιολογικές καί φραστικές, ἰδιαίτερα λογοτυπικές ἀντιστοιχίες. Δέν εἶναι ἀδύνατο ἡ Ἑλληνική μετάφραση νά κρατήσει τό Ἰσλανδικό μέτρο. Σάν παράδειγμα παίρνω τό τετράστιχο 76 τοῦ *Hávamál*:

Deyr fé, deya fraendur
deyr sjálfur id sama;
en ordstír, deyr aldregi
hveim er sér góðan getur

Μιά κατά γράμμα σχεδόν μετάφραση εἶναι ἡ ἀκόλουθη:

Σβήνει τό βιός, πεθαίνουν οἱ γενιές,
πεθαίνει ὁ ἀντρας ὁ ἴδιος.
Μά τό καλό τό ὄνομα, ποτέ του δέν πεθαίνει
γι' αὐτόν π' ἄξια τό πῆρε.

Χωρίς νά εἶμαι καί ἀπόλυτα βέβαιος, νομίζω ὅτι ἡ ἀκόλουθη παραλλαγή στέκει καλλίτερα στά Ἑλληνικά:

Τό βιός τ' ἀνθρώπου χάνεται, κι οἱ συγγενεῖς πεθαίνουν,
κι ἀπό τό θάνατο ποτέ ὁ ἴδιος δέ γλυτώνει.
Μά ὁποιος πεθαίνει ἀφήνοντας ὄνομα τιμημένο
ἀπ' τήν ἀθανασία του κερδίζει ἀθανασία.

Νομίζω δηλ. ὅτι στήν ἑλληνική μετάφραση ὁ στίχος πρέπει νά ἀκολουθεῖ ρυθμό καί ὕφος πού ἀνήκει στήν Ἑλληνική ἐπική παράδοση. Ἀπό τήν ἐργασία πού ἔχω κάνει ὁ ἴδιος, μεταφράζοντας ἀπ' τό πρωτότυπο, δίνω τά παραδείγματα πού ἀκολουθοῦν. Ὅλα εἶναι παρμένα ἀπό τό ποίημα *Hávamál*, καί δέν παρουσιάζονται βέβαια σάν καθοριστικά τοῦ τρόπου πού πρέπει νά μεταφραστεῖ ἡ *Edda* στά Ἑλληνικά. Δείγματα εἶναι πού εὐχομαι οἱ κρίσεις καί οἱ συμβουλές τῶν εἰδικῶν νά μέ βοηθήσουν νά τά ἀπαλλάξω ἀπό σφάλματα, ἔτσι ὥστε νά ἀποτελέσουν τήν ἀφετηρία γιά μιά προσπάθεια *τῆς ἐλπίδος εὐστοχοῦσαν*.

Hávamál

1

Τέσσερα τά μάτια σου σ' ὅποια πόρτα κι ἄν μπαίνεις·
ἐμπιστοσύνη πουθενά, πάντα ἔχε τό νοῦ σου.
Ποτέ δέν ξέρεις, ἄνθρωπε, πότε σέ φέρει ἡ ἀνάγκη

νά πέσεις πάνω στον όχτρο πού σε παραμονεύει.

2

Γειά και χαρά σ' αυτούς π' άρχοντικά φιλεύουν.
Έρχεται ό ξένος, δείξε του εύθύς πού νά καθίσει.
Ό στρατοκόπος ποΰρχεται στό σπίτι έχει διασύνη
και στή φωτιά πυροκοπά καλή μεριά για νάβρει.

3

Τή ζεστασιά ζητάει αυτός πού άπ' τόν πολύ τό δρόμο
μέ παγωμένα γόνατα τήν πόρτα σου χτυπάει.
Χρειάζεται ροΰχα στεγνά και κρέας για νά φάει
έκειός όπου περπάτησε διάσελλα και ραχοΰλες.

4

Νερό, πετσέτα καθαρή και τό καλώς μάς ήλθες
θέλει αυτός πού τόν καλοΰν σέ τάβλα νά καθίσει.
Φερσίματα εύγενικά, κι από τόν νοικοκύρη,
λόγια καλά και προσοχή σ' ό,τι ό ίδιος λέει.

5

Όποιος μισεύει μακρυνά έξυπνος πρέπει νά ναι.
στόν τόπο του ό άνθρωπος μπορεί νά πράξει ως θέλει.
Μά ή ξενιτειά τό φέρσιμο άστοργα τό ζυγίζει.
μέ καταφρόνια οί σοφοί γελοΰνε και πειράζουν
όποιον δέν ξέρει τίποτε αλλά κάθεται μαζί τους.

6

Κι έξυπνος νά ναι ό άνθρωπος άς μήν πολυκαυχιέται.
ή φρονημάδα είναι καλλίτερη, αυτή άς κυβερνάει.
Όταν σοφός και σιωπηλός κάποιος μπαίνει σέ σπίτι
σπάνια του βγαίνουν σέ κακό ή προσοχή κι ή γνώση.
Φίλο πιστότερο ό άνθρωπος ποτέ δέν έχει άλλον
άπό τήν έξυπνάδα του κι άπ' τής ζωής τήν πείρα.

7

Φρόνιμος και προσεκτικός είναι ό μουσαφίρης
πού όταν σέ δεΐπνο τόν καλοΰν για νά παρακαθίσει
δέν λέει πολλά, κι όσα θά πει τά σιγοψιθυρίζει
κι έχει τά μάτια όρθάνοιχτα, τ' αυτιά του τρουλωμένα.
Ό,τι συμβαίνει γύρω του έτσι ό σοφός γνωρίζει.

8

Καλότυχος στον κόσμο αυτό εκείνος πού κερδίζει
και τήν άγάπη του λαού κι όνομα παινεμένο.

Καί εἶναι δύσκολο πολύ σ' αὐτή τήν κοινωνία
νά βασιστεῖ ὁ ἄνθρωπος πάνω σέ ξένες πλάτες.

9

Εὐτυχισμένος εἶναι ἐκειός πού στή ζωή ἐτούτη
ὄνομα ἔχει καί μυαλό πού τό ὀρίζει ὁ ἴδιος,
γιατί συχνά ὁ ἄνθρωπος παίρνει κακιά ὀρμήνεια
ἀπό τό στήθος ἄλλονῶν πού τότε συμβουλεύουν.

10

Φορτίο πιό καλλίτερο ἀπό τήν ἐξυπνάδα
δέν κουβαλάει ὁ ἄνθρωπος μέσ στής ζωῆς τό δρόμο.
Σέ ξένα μέρη εἶναι φρουρός κάλλιος κι ἀπό τόν πλοῦτο
γιατί κι ἐκειός ποῦναι φτωχός πορεύει ἄν ἔχει γνώση.

36

Δικό σου ἔχε σπιτικό, ὅσο μικρό κι ἄν εἶναι·
ἔτσι μόνο στόν κόσμο αὐτό λογιέσαι νοικοκύρης.
Μόνο δύο γίδες στό σκοινί, μιά ταπεινή καλύβα,
εἶναι πολύ καλλίτερα ἀπ' τῆς ζητιανιάς τῆ μοῖρα.

41

Ἄρματα καί καλές στολές δίνουν χαρά στούς φίλους·
αὐτό τό ξέρεις σίγουρα κι ἀπό τόν ἑαυτό σου.
Τά δῶρα νάν' ἀρχοντικά καί κείνος πού τά παίρνει
πάλι νά δίνει ἀπλόχερα σέ κείνους πού τοῦ δίνουν.

ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Adkins, A.N.H., *From the Many to the One*, Cornell University Press 1970.
- Boer, K.C., *Die Edda* (Band I: Einleitung, Text; Band II: Kommentar) Haarlem 1922.
- Briem, Ólafur and Briem, Jóhann, *Eddu Kvaedi*, Reykjavík, 1968.
- Brunhölzl, Franz, *Geschichte der lateinischen Literatur des Mittelalters*, München 1975, pp. 156-232.
- De Vries, Hugo, *Altnordische Literaturgeschichte*, Berlin, De Gruyter 1941-42.
- Donlan, Walter, *The Aristocratic Ideal in Ancient Greece* (especially pp. 1-34), Coronado Press 1980.
- Dumézil, Georges, *The Stakes of the Warrior* (transl. David Weeks), University of California Press, 1983.
- Egilsson, Sveinbjörn, *Lexicon Poeticum Antiquae Linguae Septentrionalis*, Ed. sec., Copenhagen 1931.
- Foote, P.G./Wilson, D.M., *The Viking Achievement* (London 1970).
- Gering, Hugo, *Kommentar zu den Liedern der Edda*, ed. B. Sijmons, Halle 1927.
- Hannesson, Jóhann S., Supplement to Bibliography of the Eddas, *Islandica*, τόμ. XXXVII, Ithaca, New York, 1955.
- Hermansson, Halldór, Bibliography of the Edda, *Islandica*, τόμ. XIII, Ithaca, New York, 1920.
- Hollander, M. Lee, *The Poetic Edda* (translation), University of Texas Press 1972.
- Lindow, John, *Comitatus, Individual and Honor*, University of California Press 1975.
- Mediaeval Scandinavia*, Odense University Press 1974.
- Puhvel, Jaan, *Comparative Mythology*, The Johns Hopkins University Press 1987.
- Puhvel, Jaan, ed., *Myth and Law Among the Indo-Europeans*, University of California Press 1970.
- Schmidt, Rüdiger, *Dichtung und Dichtersprache in Indogermanischer Zeit* (Wiesbaden 1967).
- Turville-Petre, Galen, *Origins of Icelandic Literature*, Oxford, Clarendon Press 1953.